

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

विश्वरूपो वै त्वाष्टः पुरोहितो देवानामासीथ्वस्त्रीयोऽसुराणां तस्य त्रीणि
शीरूपाण्यांसन्ध्योमपानः सुरापानंमन्त्रादनः स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्पुरोक्षमसुरेभ्यः
सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदोद्दृश्व वै राष्ट्रं विपर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय शीरूपाण्यच्छिन्द्यथसोमपानः (१)

मासीथ्स कपिञ्जलोऽभवद्यथ्सुरापानः स कलुविङ्को यदन्नादनः स तित्तिरिस्तस्या-
अलिना ब्रह्महृत्यामुपांगृह्णात्ता॒ संवध्सुरमविभृतं भूतान्यभ्यक्रोशन्ब्रह्महृत्तिं स
पृथिवीमुपांसीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै खातात्परा-
भविष्यन्ती मन्ये ततो मा परां भूवमिति पुरा तै (२)

संवध्सुरादपि रोहादित्यब्रवीत्समात्पुरा संवध्सुरात्पृथिव्यै खातमपि रोहति वारेवृत्तं
ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णात् तथ्स्वकृतुमिरिणमभवत् तस्मादाहिताग्निः श्रुद्धादेव
स्वकृतु इरिणे नावं स्येद्वह्यहृत्यायै ह्येष वर्णः स वनुस्पतीनुपांसीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं
प्रति गृह्णीतेति तैऽब्रुवन्वरं वृणामहै वृक्णात् (३)

पराभविष्यन्ती मन्यामहै ततो मा परां भूमेत्यावश्नाद्वो भूया॑सु उत्तिष्ठानित्यब्रवीत्
तस्मादावश्नाद्वृक्षाणां भूया॑सु उत्तिष्ठन्ति वारेवृत्तं ह्येषां तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णन्थ्स
निर्यासोऽभवत् तस्मान्निर्यासस्य नाशं ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णोऽथो खलु य एव लोहितो
यो वाऽब्रश्नान्निर्येषति तस्य नाऽश्य (४)

काममन्यस्य स ऋषेऽसादमुपांसीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति
ता अब्रुवन्वरं वृणामहा क्षत्वियात्रजां विन्दामहै काममा विजनितोः सम्भवमेति
तस्मादत्वियाधिक्षयः प्रजां विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारेवृत्तं ह्यांसां तृतीयं
ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णन्थ्सा मलवद्वासा अभवत् तस्मान्मलवद्वाससा न सं वेदेत् (५)

न सुहाऽसीत् नास्या अन्नमद्याद्वह्यहृत्यायै ह्येषा वर्णं प्रतिमुच्याऽस्तेऽथो
खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव मिया अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति यां

मलंवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो जायते सौऽभिशस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां परार्चीं तस्यै हीतमुख्यपगुल्मो या स्नाति तस्या अुपसु मारुको या- (६)

अभ्यङ्के तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽङ्के तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नुखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणति तस्यै क्लीबो या रञ्जुः सृजति तस्या उद्भन्धुको या पर्णेन पिबति तस्या उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै खर्वस्तिस्तो रात्रीर्वितं चरेदञ्जलिनां वा पिबेदरखर्वेण वा पात्रेण प्रजायै गोपीथायां॥ (७)

यस्मोमुपानन्ते वृक्षात् तस्य नाश्य वदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥ ७॥ [१]

त्वष्टा हुतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत् तस्मिन्निन्द्रं उपहृवमैच्छत् तं नोपाहृयत पुत्रं मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत् तस्य यदत्यशिष्यत तत् त्वष्टाहवनीयुमुप प्रावर्तयस्वाहेन्द्रशत्रुवर्धस्वेति यदवर्तयत् तद्वत्स्य वृत्रत्वं यदब्रवीस्वाहेन्द्रशत्रुवर्धस्वेति तस्मादस्ये- (८)

न्द्रः शत्रुरभवथ्स सम्भवन्नीषोमावभि सम्भवथ्स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्गवर्धत् स इमाँलोकानवृणोद् यदिमाँलोकानवृणोत् तद्वत्स्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽविभेष्य प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुमेऽजनीति तस्मै वज्रः सिंक्का प्रायच्छदेतेन जहीति तेनाभ्यायत् तावंब्रूताम् नीषोमौ मा (९)

प्र हारावमन्तः स्व इति मम् वै युवः स्थ इत्यबवीन्मामभ्येतमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयुमेकादशकपालं पूर्णमासे प्रायच्छुत् तावंब्रूताम् भि सन्दष्टौ वै स्वो न शक्व ऐतुमिति स इन्द्रं आत्मनः शीतरूगवंजनयत् तच्छीतरूरयोर्जन्म् य एव शीतरूरयोर्जन्म् वेद् (१०)

नैन शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्माञ्जञ्जभ्यमानादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदंजहितां प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्जञ्जभ्यमानो ब्रूयन्मयि दक्षक्रतू इति प्राणापानावेवाऽत्मन्यत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरहूय वात्रग्रः हृविः पूर्णमासे निरवपद् ग्रन्ति वा एनं पूर्णमासे आ- (११)

उमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वात्रघ्नी पूर्णमासे ऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तथसुः स्थाप्य वात्रग्रः हृविवर्जमादाय पुनरभ्यायत ते अब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै

श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिताऽहमसानीत्यसावंब्रवीचित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योर्- (१२)

वरं वेदैन् वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रौ वृत्रमहन्ते देवा वृत्रः हृत्वा-
उग्नीषोमावब्रुवन् हृत्वं नौ वहतुमिति तावं ब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज् इति
तैऽब्रुवन्क इदमच्छृतीति गौरित्यब्रुवन्नोर्वाव सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रंवीद् (१३)

वरं वृणे मथ्येव सुतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्वैराहरुत् तस्माद्विं सुतोभयेन भुञ्जत
एतद्वा अग्रेस्तेजो यद् घृतमेत्थसोमस्य यत्पयो य एवम् ग्रीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्व्येव
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं देवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात् तेनेन्द्रं ज्येष्ठ
पुत्रं निरवासाययदिति तस्माऽङ्गेष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति॥ (१४)

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योर्ब्रह्मवीदिति तस्माच्चित्वारिं च॥७॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जंग्लिवा॑ सुम्मधोऽभि प्रावेपन्त् स एतं वैमृथं पूर्णमासे उनुरिवाप्यमपश्यतं निरवपुत् तेन् वै स मधोऽपाहत् यद्वैमृथः पूर्णमासे उनुरिवाप्यो भवति मृधं एव तेन् यजंमानोऽपं हत् इन्द्रो वृत्रं हत्वा देवतांश्चेन्द्रियेण च व्याध्यत् स एतमाग्नेयमष्टाकं पालममावास्यायामपश्यदेन्द्रं दधि (१५)

तन्निरंवपुत्तेन् वै स देवता॑श्चेन्द्रियं चावारुन्धु यदग्रेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां
भवत्यैन्द्रं दधि॑ देवता॑श्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्धु इन्द्रस्य वृत्रं जुघुषे॑ इन्द्रियं वीर्यं
पृथिवीमनु॑ व्याच्छ्रुतं तदोषधयो॑ वीरुधो॑भवन्थ्स प्रजापतिमुपाधावद्वत्रं मे॑ जुघुषे॑ इन्द्रियं
वीर्यं (१६)

पृथिवीमनु व्यारुत् तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयुतेति तत्पशव् ओषधीयोऽध्यात्मन्मनयन्तत्प्रत्येदुहुन् यथसुमनयन्तथान्नाय्यस्य सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्येदुहुन्तत्प्रतिधुपः प्रतिधुक्त॑ समनैषुः प्रत्येधुक्त॒ तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (१७)

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै शृतमकुर्वन्निद्वियं वावास्मिन्वीर्यं तदश्रयन्तच्छृतस्य
शृतत्वं समनैषुः प्रत्येषुक्षञ्जूतमकृत्त्र तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधिं कुरुतेत्यब्रवीत्
तदस्मै दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत् तद्वप्तो दधित्वं ब्रह्मवादिनौ वदन्ति दध्रः पूर्वस्यावदेयं (१८)

दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्यनादत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याऽवं द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं
श्रित्वा द्वग्रोपरिष्टाद्विनोति यथापूर्वमुपैति यत्पूरीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातुश्याथ्सौम्यं तद्यत्कलै
राक्षसं तद्यत् तंण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्वनेन मानुषं तद्यद्भुता तथ्सेन्द्रं द्विग्रा तंनक्ति (१९)

सेन्द्रत्वायांग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या इन्द्रो वृत्रः हृत्वा परा
परावतंमगच्छुदपाराधमिति मन्यमानसं देवताः प्रैषमैच्छुन्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमो-
जनुविन्दति तस्य प्रथमं भांगधेयमिति तं पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते
सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छुत् तं देवा अभिसमंगच्छुन्ताऽमा वै नो - (२०)

उद्य वसुं वसुतीतीन्द्रो हि देवानां वसुं तदमावास्याया अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति
किं देवत्यः सान्नाश्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तदेवा भांगधेयमभि सुमगच्छुन्तेत्यथो
खल्लैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विष्ज्यन्ते ऽभि समंगच्छुन्तेति॥ (२१)

दधिं मे जुवूपं इन्द्रियं वीर्यमित्यब्रवीदेवतस्मा अवुदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिःशब्दा॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासौ यंजेत् य एनौ सेन्द्रौ यज्ञतेति वैमृधः
पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्राय
एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यज्ञते सेन्द्रावैवैनौ यज्ञते श्वःश्वौऽस्मा ईजानाय वर्सीयो भवति
देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा एता- (२२)

मिष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालः सरस्वत्यै चरुः सरस्वते चरुं तां
पौर्णमासः सुङ्गस्थाप्यानु निरवपुन्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्त्यस्याथ्स
पौर्णमासः सुङ्गस्थाप्यैतामिष्टिमनु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहृत्याऽऽ-
ग्रावैष्णवैन देवतांश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृङ्गः मिथुनास्यशून्यसारस्वतम्यां यावदेवास्यास्ति
तथ् (२३)

सर्वं वृङ्गं पौर्णमासीमेव यंजेत् भ्रातृव्यवान्नामावास्याः हृत्वा भ्रातृव्यं ना प्याययति
साकं प्रस्थायीयैन यज्ञेत पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाऽहरन्ति नाऽत्मना तृप्यति नान्यस्मै
ददाति यस्मै महृता तृप्यत्यात्मना ददौत्यन्यस्मै महृता पूर्णः हौतुव्यं तुम् एवैनमिन्द्रः
प्रजयो पशुभिस्तर्पयति दारुपत्रेण जुहोति न हि मृम्यमाहृतिमानश औदुम्बरं (२४)

भवत्यूर्ग्वा उदुम्बरं ऊर्क्षशावं ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुन्धे नागंतश्रीमहेन्द्रं यंजेत्

त्रयो वै गुतश्रियः शुश्रुवान्नामणी राजुन्यस्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतां मतियज्ञते प्र स्वायै देवतायै च्यवते न परां प्राप्नोति पापीयान्ववति संवध्सुरमिन्द्रं यजेत संवध्सुरः हि ब्रुतं नाति स्वै- (२५)

वैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वर्सीयान्ववति संवध्सुरस्य पुरस्तांदग्नये ब्रुतपतये पुरोडाशमृष्टाकंपालं निर्वपेथसंवध्सुरम् वैनं वृत्रं जाप्तिवा॒॑ संमृग्निर्वतपांतिर्वतमा लभ्यति ततोऽधि॑ कामं यजेत॥ (२६)

एतान्तदौद्म्बरु॒ स्वा त्रिःशब्द॑॥५॥

[४]

नासौमयाजी॑ सं नयेदनांगतं वा ए॒तस्य पयो योऽसौमयाजी॑ यदसौमयाजी॑ सून्नर्यैत्परिमोष ए॒व सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिंच्यते सौमयाज्यैव सं नयेत्ययो वै सोमः पयः सान्नात्य्यं पयैसैव पयं आत्मन्यत्ते वि वा ए॒तं प्रजयां पुशुभिर्धर्घयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हुविर्निरुसं पुरस्तांचुन्द्रमा - (२७)

अ॒न्युदेति त्रैधा तंण्डुलान् वि भंजेद्ये मंध्यमाः स्युस्तानुग्नये दुत्रे पुरोडाशमृष्टाकंपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधङ्क्षुरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्ठाय॑ शृते चरुमृग्निरेवास्मै॑ प्रजां प्रजनयति वृद्धमिन्द्रः प्र यच्छ्रुति युज्ञो वै विष्णुः पुशवः शिपिर्यैज्ञ ए॒व पुशुषु प्रति॑ तिष्ठति॑ न द्वे (२८)

यजेत् यत्पूर्वया सम्प्रति॑ यजेतोत्तरया छुम्बद्धुर्याद्यदुत्तरया सम्प्रति॑ यजेत् पूर्वया छुम्बद्धुर्यान्निष्ठिर्वति॑ न यज्ञस्तदनु॑ हीतमुख्यपगुल्भो जायत् एकामेव यजेत प्रगुल्भोऽस्य जायते॒ नांदत्य तद्वे॑ ए॒व यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयाऽऽलभते॑ यजेत् उत्तरया देवता॑ ए॒व पूर्वयाऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (२९)

पूर्वयाऽभिजयति॑ मनुष्यलोकमुत्तरया॑ भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा॑ वै सुमना॑ नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा॑ अ॒न्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै॑ लोकेऽर्धुकं भवति दाक्षायण्यज्ञेन॑ सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे॑ सं नयेमेत्रावरुण्याऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत पूर्णमासे॑ वै देवाना॑ सुतस्तेषांमेतमर्धमासं प्रसुतस्तेषां॑ मेत्रावरुणी॑ वृशाऽमावास्यायामनून्ध्या॑ यत् (३०)

पूर्वद्युर्यज्ञते॑ वेदिमेव तत्करोति॑ यद्वृथ्सानपाकरोति॑ सदोहविर्यने॑ ए॒व सम्मिनोति॑

यद्यजंते देवैरेव सुत्या॑ सम्पादयति स एतमर्धमास॑ संधुमाद् देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽमिक्षंयाऽमावास्यायां यजंते यैवासो देवानां वृशाऽनूबन्ध्यो सो एवेषेतस्य साक्षाद्वा एष देवानुभ्यारोहति य एषां यज्ञः (३१)

मंभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानुभ्यारूढः कामयंते तथा करोति यद्यविद्यति पापीयान्वति यदि नावविद्यति सुद्गु व्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविग्रह्येष यज्ञस्ताजक्षुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं वदेन्न माऽसमंश्नीयान्नमि युमुपैयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्विद्वि देवाः सर्वं न कुर्वन्ति॥ (३२)

चन्द्रमा द्वे दैवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुः पद्म॥६॥

[५]

एष वै दैवरथो यद्वर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविद्वा सोमेन यजंते रथस्पष्ट एवावासाने वरे देवानामवं स्यत्येतानि वा अङ्गापरुङ्घि संवध्सरस्य यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते अङ्गापरुङ्घ्येव संवध्सरस्य प्रति दधात्येते वै संवध्सरस्य चक्षुषी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनुपश्य- (३३)

त्येषा वै देवानां विक्रान्तियद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत एष वै दैवयानः पन्था यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते य एव दैवयानः पन्थास्त उ समारोहत्येतौ वै देवानाऽहरी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते यावेव देवानाऽहरी ताभ्यां- (३४)

मेवैभ्यो हृव्यं वहत्येतद्वै देवानामास्य यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते साक्षादेव देवानामास्ये जुहोत्येष वै हविर्धनी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायं प्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजंते दर्शपूर्णमासावहरहरहविर्धनिनाऽ सुतो य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते हविर्धन्यस्मीति सर्वमेवास्य ब्रह्मिष्य दृत्तं भवति देवा वा अहर- (३५)

यज्ञियं नाविन्दन्ते दर्शपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजंते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजंते नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च चियुमुपैयाद्युपैयान्निरिद्वियः स्याथ्सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पक्षय आसन्तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत् (३६)

ते एनमभि समन्वयेतां तं यक्षम् आर्चुद्राजानं यक्षम् आरदिति तद्राजयक्षमस्य जन्म यत्पार्षीयानभवत् तत्पापयक्षमस्य यज्ञायाभ्यामविन्दत् तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्षमाणां जन्म वेद नैनमेते यक्षमां विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नपाधावते अब्रूतां वरं वृणावहा आवं देवानां भागुधे असावा- (३७)

इवदिधि देवा इज्यान्ता इति तस्माऽसुदृशीनां रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्ते एते हि देवानां भागुधे भागुधा अस्मै मनुष्यां भवन्ति य एवं वेद भूतानि क्षुधमघनस्मद्यो मनुष्यां अर्धमासे देवा मासि पितरः संवथ्सुरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्यां अशानमिच्छन्ते अर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवथ्सुरे वनस्पतयः फलं गृहन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम्। (३८)

पृथ्याति ताम्यामहैरदसाव फलं सुम च॥६॥ [६]

देवा वै नर्चि न यज्ञायश्रयन्ते ते सामन्त्रेवाश्रयन्ते हि करोति सामैवाकुरुहि करोति यत्रैव देवा अश्रयन्ते तते एवैनान्म युक्ते हि करोति वाच एवैष योगो हि करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते त्रिः प्रथमामन्वाहु त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वरुसं (३९)

नंहृत्यप्रस्त्रसाय सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षसामपहत्ये राथन्तरीं प्रथमामन्वाहु राथन्तरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाहु बारहतो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वो - (४०)

वाजा इत्यनिरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्जमेव प्रजापतिमा रभते प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे प्र वो वाजा इत्यन्वाहु तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयतेऽग्ने आ याहि वीतय इत्याहु तस्मात्प्रतीर्चीः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजा - (४१)

इत्यन्वाहु मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हुविष्मन्तो गौर्धृताचीं यज्ञो देवाङ्गाति यजमानः सुम्युरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामाव रुन्धे यं कामयैत सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्ने आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमधुर्चमा लभेत (४२)

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अरतिः सामिधेनीनां वेदारक्षावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धर्चीं सं दधात्येष वा अरतिः सामिधेनीनां य एवं वेदारक्षावेव भ्रातृव्यं कुरुत

ऋषेर॒ऋषेर्वा ए॒ता निर्मिता॑ यथसामि॒धेन्यस्ता॑ यदसंयुक्ता॑ः स्युः प्रजया॑ पशुभिर्यजंमानस्यु॑ वि॑
तिष्ठैरन्नर्धुचौ॑ सन्दधाति॑ सं युनत्तये॑वैनास्ता॑ अस्मै॑ संयुक्ता॑ अवरुद्धा॑ः सर्वामा॑शीर्ष॑ दुहे॑॥ (४३)

बृ॒सं वौ॑ जायन्ते॑ प्र वौ॑ बाजो॑ लभेत॑ दधाति॑ सन्दशं च॥५॥

[७]

अयंज्ञो॑ वा॑ ए॒ष योऽसामाज्ञु॑ आ॑ याहि॑ वीतयु॑ इत्यांह॑ रथन्तुरस्यैष॑ वर्णस्तं॑ त्वा॑
सु॒मिद्धिरङ्गिर॑ इत्यांह॑ वामदेव्यस्यैष॑ वर्णो॑ बृहदग्ने॑ सुवीर्यु॒मित्यांह॑ बृहत॑ ए॒ष वर्णो॑ यदेतं॑
तृचमन्वाह॑ यज्ञमेव॑ तथसामन्वन्तं॑ करोत्यग्निरुभिल्लोक॑ आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ॑
लोकावशान्ता- (४४)

वास्तां॑ ते॑ देवा॑ अब्रुवत्रेतेमो॑ वि॑ पर्यूहामेत्यग्नु॑ आ॑ याहि॑ वीतयु॑ इत्यु॒स्मिल्लोके॑
अग्निमंदधुर्बृहदग्ने॑ सुवीर्यु॒मित्युभिल्लोक॑ आदित्यं॑ ततो॑ वा॑ इमौ॑ लोकावशाम्यतां॑
यदेवमन्वाहानयोर्लोकयो॑ शान्त्य॑ शाम्यतोऽस्मा॑ इमौ॑ लोकौ॑ य॑ एवं॑ वेद॑ पञ्चदश॑
सामिधेनीरन्वाह॑ पञ्चदश॑ (४५)

वा॑ अर्धमासस्य॑ रात्रयोऽर्धमासृशः॑ संवथ्सर॑ आप्यते॑ तासां॑ त्रीणि॑ च॑ शतानि॑
पृष्ठिश्वाक्षराणि॑ तावती॑ः॑ संवथ्सरस्य॑ रात्रयोऽक्षरश॑ एव॑ संवथ्सरमाप्नोति॑ नृमेधंशु॑
परुच्छेपश्च॑ ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाऽङ्गिर॑ जनयाव॑ यतुरो॑ नौ॑ ब्रह्मीयानिति॑
नृमेधोऽप्यवदुध्स॑ धूममंजनयुत्परुच्छेपोऽप्यवदुध्सोऽग्निमंजनयुद्ध॑ इत्यव्रीद् (४६)

यथस्मावद्विद्व॑ कथा॑ त्वमग्निमर्जीजनो॑ नाहमिति॑ सामिधेनीनामेवाहं॑ वर्ण॑ वेदेत्यव्रीद्यद॑
घृतवत्पुदमनृच्यते॑ स आसां॑ वर्णस्तं॑ त्वा॑ सु॒मिद्धिरङ्गिर॑ इत्यांह॑ सामिधेनीष्वेव॑
तज्ज्योतिर्जनयति॑ श्लियुस्तेन॑ यद्वच॑ः॑ श्लियुस्तेन॑ यद्वायुत्रिय॑ः॑ श्लियुस्तेन॑ यथसामिधेन्यो॑
वृषपंचतीमन्वाह॑ (४७)

तेन॑ पुङ्ग्स्वतीस्तेन॑ सेन्द्रास्तेन॑ मिथुना॑ अग्निर्देवानां॑ दूत॑ आसीदुशनां॑ काव्योऽसुराणां॑
तौ॑ प्रजापतिं॑ प्रश्नमैता॑ः॑ स प्रजापतिरग्नि॑ दूतं॑ वृणीमह॑ इत्यभि॑ पर्यावर्तत॑ ततो॑ देवा॑
अभेवन्यरासुरा॑ यस्यैवं॑ विदुषोऽग्नि॑ दूतं॑ वृणीमह॑ इत्यन्वाह॑ भवत्यात्मना॑ परास्य॑ भ्रातृव्यो॑
भवत्यध्वरवतीमन्वाह॑ भ्रातृव्यमेवैतयाँ॑ (४८)

ध्वरति॑ शोचिष्केशस्तर्मीमह॑ इत्यांह॑ पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतयाँ॑ पवयति॑ समिष्ठो॑
अग्ने॑ आहुतेत्यांह॑ परिधिमेवैतं॑ परि॑ दधात्यस्कन्दाय॑ यदते॑ ऊर्ध्वमन्यादृध्याद्यथाँ॑ बहिःपरिधि॑

स्कन्दंति ताद्वगेव तत् त्रयो वा अग्रयो हव्युवाहनो देवानां कव्युवाहनः पितृणां सुहरक्षा असुराणां त एतर्ह्याशः सन्ते मां वरिष्यते मा- (४९)

मिति वृणीध्वं हव्युवाहनमित्याहृय एव देवानां तं वृणीत आरपेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो सन्तत्ये पुरस्तादुर्वाचो वृणीते तस्मात्पुरस्तादुर्वाचो मनुष्यान्प्रितरोऽनु प्रपितपे॥ (५०)

अशान्तावाहु पञ्चदशाब्रवीदन्वाहृतयां वरिष्यते मासेकान्त्रिःशब्दः॥७॥ [८]

अग्ने मुहां असीत्याह मुहान् हौष यदुग्निर्ब्रह्मणेत्याह ब्राह्मणो हौष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हृव्यं भरति देवेष्ठ इत्याह देवा हौतमैन्यंत मन्विष्ठ इत्याहृ मनुर्हैतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्द्ररूषिष्ठत इत्याहरप्येऽहैतमस्तुवन्विप्रानुमदित इत्याहृ (५१)

विप्रा हौते यच्छुश्रुवा ऽसः कविशस्त इत्याह कुवयो हौते यच्छुश्रुवा ऽसो ब्रह्मसःशित इत्याहृ ब्रह्मसःशितो हौष घृताहवन् इत्याहृ घृताहुतिरह्यस्य प्रियतंमा प्रणीर्जानामित्याहृ प्रणीरहौष यज्ञानां रथीरधुराणामित्याहैष हि देवरथोऽतूर्तो होतेत्याहृ न हैतं कश्चन (५२)

तरंति तूर्णिरहव्युवाडित्याहृ सर्वुङ्ग हौष तरत्यास्पात्रं ज्ञुहूर्देवानामित्याहृ ज्ञुहूरहौष देवानां चमसो दैवपान् इत्याहृ चमसो हौष दैवपानोऽरा ऽहैवाग्ने नेमिर्देवाऽस्त्वं परिभूरसीत्याहृ देवान् हौष परिभूर्यद्वूयादा वंह देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातुव्यमस्मै (५३)

जनयेदा वंह देवान् यजमानायेत्याहृ यजमानमेवैतेन वर्धयत्यग्निमग्न आ वंह सोममा वहेत्याहृ देवतां एव तद्यथापूर्वमुप॑ हृयत् आ चाग्ने देवान् वंह सुयजां च यज जातवेद् इत्याहाग्निमेव तथ्सः श्यंति सौऽस्यु सःशितो देवेभ्यो हृव्यं वंहत्यग्निरहोते- (५४)

त्याहाग्निर्वै देवानाऽहृता य एव देवानाऽहृता तं वृणीते स्मो वृयमित्याहाऽहृत्मानमेव सुत्वं गंमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाऽशिष्मेवैतामा शास्त्रे यद्वूयाद्योऽग्निः होतारमवृथा इत्यग्निनोभयतो यजमानं परिं गृहीयात् प्रमायुकः स्याद्यजमानदेवत्या वै ज्ञुहूर्मातृव्यदेवत्योपभृद् (५५)

यद्वे इव बूयाद्वातृव्यमस्मै जनयेद् घृतवतीमध्यर्यो सुचमास्युस्वेत्याहृ यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याहृ देवान् हौषावति विश्ववारमित्याहृ विश्वुङ्ग हौषावतीडामहै देवा-

ईडेन्यांन्रमस्यामं नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्यांह मनुष्या वा ईडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञियो देवतां एव तद्यथाभागं यजति॥ (५६)

विप्रानुमदितु इत्याह चुनास्मै होतौपूर्वदेवतां एव त्रीणि च॥६॥

[९]

त्रीँ स्तुचाननु ब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात्पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान्करोति पश्चदशानु ब्रूयाद् राजन्यस्य पश्चदशो वै राजन्यः स्व एवैनद्दुः स्तोमे प्रतिष्ठापयति त्रिष्टुभा परिं दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परिं गृह्णाति यदि कामयैत (५७)

ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परिं दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः स्व एवैनद्दुः स्तोमे प्रतिष्ठापयति जगत्या परिं दध्याङ्गांता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशुन्परि गृह्णात्येकंविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (५८)

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे त्रिंशतमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदक्षरा विराङ्ग्र विराङ्गुराजैवास्मा अन्नाद्यमवं रुन्धे द्वात्रिंशतमनुब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य द्वात्रिंशदक्षरा-नुष्टुग्नुष्टुप्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्ट्रिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्य षट्ट्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशू- (५९)

नवं रुन्धे चतुश्चत्वारिंशतमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमवं रुन्धे उष्टाचत्वारिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनवं रुन्धे सर्वाणि छन्दाद्दुःस्यनु ब्रूयाद्वह्याजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दाद्दुःस्यवरुद्धानि यो बहुयाज्यपरिमितमनु ब्रूयादपरिमितस्यावरुच्यै॥ (६०)

कामयैतु प्रतिष्ठित्यै पशुन्प्रसंसर्वत्वारिंशत्यै॥८॥

[१०]

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपर्वीतं देवानामुपर्व्ययते देवलक्ष्ममेव तत्कुरुते तिष्ठन्नवाहु तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति तिष्ठन्नवाहु सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्कौश्चमन्वाहाऽऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं तद्यदन्तुरा तथसदेवमन्तरानूच्यं सदेवत्वाय विद्वा ऽसो वै (६१)

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृत् अध्वानोऽभूवन्त्र पन्थानः समरुक्षन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाव्यनां विधृत्यै पथामसंरोहायाथो भूतं चैव भविष्यच्चावरुन्धे- इथो परिमितं चैवापरिमितं चावरुन्धे-इथो ग्राम्याङ्गश्वैव पशूनारण्याङ्गश्वावरुन्धे-इथो (६२)

देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारमाधारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तूष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्यानुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यन्तर्क्षेत्रो भवति य एवं वेदाथो तर्पयत्यैवैनास्तृप्याति प्रजयो पुशुभिर्- (६३)

य एवं वेद यदेकंयाधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यत् तिसुभिरति तद्रैचयेन्मनसा घारयति मनसा ह्यनासमाप्यते तिर्यश्चमा घारयत्यछम्बद्धारं वाक्मनश्चार्तीयेतामुहं देवेभ्यो हृव्यं वैहामीति वाग्ब्रवीदुहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिं प्रश्यमैतां सोऽब्रवीत् (६४)

प्रजापतिर्दूतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा वदतीति तत्खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्तित्यब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुहति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै परिधीन्त्सम्मार्द्दि पुनात्यैवैनात्रिमध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभि जयति त्रिदक्षिणार्थ्यं त्रय - (६५)

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुक्तरार्थ्यं त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै देवलोका देवलोकानेवाभि जयति द्वादशं सं पंद्रन्ते द्वादशं मासाः संवध्सरः संवध्सरमेव प्रीणात्यथो संवध्सरमेवास्मा उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टा आधारमा घारयति तिर इव (६६)

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रौचयत्युजुमा घारयत्युजुरिव हि प्राणः सन्ततमा घारयति प्राणानामन्त्राद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षसामपंहत्यै यं कामयेत प्रमायुक्तः स्यादिति जिह्वं तस्या घारयेत्प्राणमेवास्माजिह्वं नयति ताजक्त्र मायते शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदोधार आत्मा ध्रुवा- (६७)

ऽधारमाधार्य ध्रुवाङ्ग समनक्त्यात्मनेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यग्निर्देवानां दूत आसीदैव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्यमैतां स प्रजापतिर्ब्रह्मिणमंब्रवीदेतद्विब्रहीत्या श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति वाव तद्ब्रवीदग्निर्देवो होतेति य एव देवानां तमवृणीतु ततो

देवा- (६८)

अभवन्परासुरा यस्येवं विदुषः प्रवृरं प्रवृणते भवत्यात्मना परांस्य भ्रातृव्यो भवति
यद्वाह्मणश्चाब्रह्मणश्च प्रश्नमेयातां ब्राह्मणायाधिं ब्रूयाद्वाह्मणायाध्याहाऽज्ञनेऽध्याह
यद्वाह्मणं पराहाऽज्ञनं पराहृतस्मा द्वाह्मणो न पुरोच्यः॥ (६९)

वा आंरण्याश्चावं रुप्तेऽथो पुशुभिः सौऽव्रीहक्षिणार्थंत्रयं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारिःशब्दं॥१॥ [११]

आयुष्ट आयुर्दा अग्ने आ प्यायस्व सं तेऽवं ते हेऽउदुत्तमं प्रणो देव्या नौ दिवो-
जग्राविष्णु अग्राविष्णु इमं मै वरुणं तत्त्वां याम्युदुत्यं चित्रम्। अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थि-
जित्प्रानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीरुहरण्यवर्णः परि यन्ति
यह्वीः। स- (७०)

मन्या यन्त्युपं यन्त्यन्याः संमानमूर्वं नद्यः पृणन्ति। तमू शुचिः शुचयो दीदिवाऽसंमूपां
नपातं परि तस्थुरापः। तमस्मैरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः। स शुक्रेण
शिक्षना रेवदग्निर्दायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु। इन्द्रावरुणयोरहः सुप्राजोरव आ वृणे। ता
नौ मृडात ईदृशौ। इन्द्रावरुणा युवमध्वरायं नो (७१)

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वृयं जयेम् पृतनासु
दूढ्यैः। आ नौ मित्रावरुणा प्र ब्रह्मवौ। त्वं नौ अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेऽद्वेष्य
यासिसीष्टाः। यजिष्ठो वहितम् शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत्। स त्वं नौ
अग्नेऽव्मो भवेती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ। अव यक्षव नो वरुणः (७२)

रराणो वीहि मृडीकः सुहवौ न एधि। प्रप्रायमग्निर्भृतस्य शृण्वे वि यथसूर्यो न रोचते
बृहद्वाः। अभियः यः पूरु पृतनासु तस्थौ दीदाय देव्यो अतीतिथि शिवो नः। प्र तै यक्षे प्र
त इयमिं मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु। धन्वन्त्रिव प्रपा असि त्वमंग्र इयुक्षवै पूर्वे
प्रत राजन्ना। (७३)

वि पाजसु वि ज्योतिषा। स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः। उरुक्षयैषु दीद्यत्।
तः सुप्रतीकः सुदृशु स्वशुमविद्वा ऽसो विदुष्टरः सपेम। स यंक्षुद्विध्वा वयुनानि विद्वान्म
हव्यमग्निर्मृतेषु वोचत्। अऽहोमुचे विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्रं क्षुत्रमिन्द्रियाणि शतक्रतोऽनु-
तै दायि॥ (७४)

युह्मि समध्वरायं नो वरुणः राजुः शतुश्वत्वारिः शत्तच॥५॥ [१२]

विश्वरूपस्वष्टेन्द्रं वृत्रम्ब्रह्मवादिनः स त्वे नासोमयाज्येष वै दैवत्यो देवा वै नर्चि नायुजोऽग्ने मुहान्निर्वीतमायुष्टे द्वादश॥१२॥

विश्वरूपो नैनं शीतरूपावद्य वसुं पूर्वद्युवर्जा इत्यग्ने मुहान्निर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्तिः॥७४॥

विश्वरूपोऽनुं ते दायि॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-सांहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः॥२-५॥